

V. Tweede Wereldoorlog / Seconde Guerre mondiale

HILDE EYNIKEL

«Over "Gaston's oorlog" Het ware verhaal van een omstreden verzetsman»

Leuven, Davidsfonds, 1997, 173 p.

Dat speelfilms die op 'ware feiten' gebaseerd zijn omwille van de spanning en de dramatische opbouw een loopje met de werkelijkheid nemen, kan je de cineast vaak niet kwalijk nemen. Andere verwachtingen heb je van een boek dat zich aandient als het 'ware verhaal' van de film die onlangs door Robbe De Hert werd geregisseerd, en die hoofdzakelijk gebaseerd was op eerder verschenen mémoires van de held, Gaston Vandermeerssche. De verwachtingen die de ondertitel van het boek oproept, worden niet helemaal ingelost, en dat is jammer, want Hilde Eynikel heeft uitgebreid de literatuur en ongepubliceerde bronnen over en rond het oorlogsverhaal van Vandermeerssche geraadpleegd.

Vandermeerssche verrichtte in 1942-43 belangrijk koerierswerk voor de Belgische inlichtingsnetten in Frankrijk (o.m. *Sabot*), verzekerde een tijdlang de verbinding tussen deze netten en Belgische inlichtingsgroepen, en stichtte einde 1942 op vraag van de *Intelligence Service* een net dat in Nederland opereerde en de naam Wim kreeg. Voorwaar geen onbelangrijke rol voor een jongeman van 21 jaar (hij werd geboren in 1921). Maar om redenen die veeleer tot het domein van de psychologie dan tot de geschiedschrijving

behoren, heeft Vandermeerssche na de oorlog de behoefte gevoeld zijn rol wat aan te dikken en is hij zich gaan beschouwen als een slachtoffer van het *Englandspiel*, dat, zoals bekend, vooral op Nederlandse bodem nodeloos veel slachtoffers maakte. Daarom heeft Eynikel het kennelijk nodig gevonden een aantal hoofdstukken te wijden aan de werking van de Nederlandse geheime diensten in Londen (een uitweiding die de leesbaarheid van haar boek, zeker voor leken op het gebied van de geschiedenis van inlichtingsnetten, niet ten goede komt). Deze uitweiding is m.i. overbodig, want nergens blijkt dat Vandermeerssche rechtstreeks of onrechtstreeks bij het *Englandspiel* betrokken was. Ook Eynikel bewijst dit niet, en een hypothetisch contact van Vandermeerssche met een Nederlandse SOE-agent (zoals bekend, was de Nederlandse sectie van SOE het slachtoffer van dit *Funkspiel*) is beslist niet voldoende om Gaston met het *Englandspiel* te verbinden.

Mijn indruk is dat Eynikel gedeeltelijk in de mythe van Gaston is getrapt: ook zij noemt hem "een op te offeren pion" voor de geheime diensten in Londen. Dat lang niet alle vragen omtrent Wim zijn opgelost mag duidelijk zijn. Maar deze vaststelling mag enkel aanleiding zijn tot verder doorgedreven bronnenonderzoek, in de eerste plaats de eigentijdse bronnen. In plaats daarvan vinden we bij Eynikel de bij veel auteurs van populaire werken over het inlichtingswerk geliefde techniek van het formuleren van onbeantwoorde - en niet te beantwoorden - vragen die enkel kunnen leiden tot speculatie en wilde veronderstellingen. Als Gaston op één

of andere manier betrokken was geweest bij het *Englandspiel* moet ook nog zijn positie daarin worden verklaard. Dat doet Eynikel niet (de onbewezen suggestie dat Wim slechts een controlenet was volstaat niet), en eigenlijk kan ze dat ook niet, want tot op heden is nog niet bewezen dat de Britten een aantal Belgische of Nederlandse agenten bewust hebben opgeofferd om de Duitsers te misleiden. Het feit dat Nederlandse Wim-groepen vrij vlug gepenetreerd werden door de SD-agent Anton Van der Waals, die inderdaad een belangrijke Duitse spion was in het *Englandspiel*, is evenmin voldoende om te 'bewijzen' dat Gaston een slachtoffer was van dit spel. Zijn aanhouding in mei 1943 hield er alvast geen enkel verband mee, en is veeleer toe te schrijven aan een samenloop van omstandigheden. Voor veel auteurs lijkt het aantrekkelijk om geheime diensten voor te stellen als machiavellistische organisaties, die er als het ware genoeg in scheppen agenten op te offeren en zich van hun netten niets aan te trekken. Ook Eynikel suggereert dit, bijvoorbeeld door te vermelden dat William Ugeux (Gastons chef tot april 1943) bij zijn aankomst in Londen bij de Staatsveiligheid "drie kasten met onontwikkelde films" aantrof (p. 143). Zelfs al stelt ze niet expliciet dat dit ook voor Wim gold, dan zal de niet-ingewijde lezer deze conclusie toch vlug trekken en bij zichzelf zeggen: "zie je wel!". Uit niets blijkt dat de (in feite naoorlogse) 'vaststelling' van Ugeux met de werkelijkheid overeenkomt: als de films werkelijk bleven liggen, hoe kon Londen dan antwoorden (de antwoorden bestaan, zij het dat inderdaad niet op alles werd geantwoord) op rapporten

die op microfilm vanuit bezet gebied verstuurd werden? En als de 'vaststelling' al zou kloppen, dan kan ze bezwaarlijk op het niveau van de Staatsveiligheid gelden voor Wim, want in een verslag over het net dd. 4 augustus 1943 (dat Eynikel bekend is) schrijft Ugeux in Londen: "*Les courriers Wim sont transmis par la Sûreté, directement et sans examen, aux services britanniques SIS. Les Britanniques les transmettent au Bureau Inlichtingen du ministère hollandais de la Défense Nationale*". Zouden de Nederlanders de film niet hebben ontwikkeld c.q. helpen ontwikkelen?...

Teveel in dit boek is te gratuit om overtuigend te zijn. Dat Wim bijvoorbeeld de beloofde radio-operateur niet heeft gekregen kan beslist verwondering wekken, maar moet niet per se betekenen dat de Britten zich niets van het net aantrokken. Het kan ook een uiting van voorzichtigheid zijn, en dat zou kunnen blijken uit de Britse reactie op het contact met de Nederlandse SOE-agent Dessing dat Ugeux in september 1942 aan Londen meldt. SIS (waarvan Wim afhing) waarschuwde zijn netten voor contacten met 'saboteurs', niet alleen uit wantrouwen, maar omdat deze contacten de inlichtingsnetten meer konden schaden dan nuttig zijn. Aangezien SOE op dat moment door SIS inderdaad werd gewantwoord omwille van gebrek aan veiligheid, kan dit contact SIS tot voorzichtigheid hebben aangespoord.

Toch heeft Eynikels boek enkele verdiensten. In het verhaal van de feiten blijft zij vrij dicht bij de werkelijkheid zoals

die blijkt uit de eigentijdse documenten die ze heeft geraadpleegd. Daaruit blijkt eveneens dat ook in het verzet de wijsheid van Montaigne geldt : “waar mensen zijn wordt gemenst”. Misschien komen de ‘*hommeries*’ nog gemakkelijker naar boven in het dagelijks leven in de ondergrondse. In uitzonderlijke omstandigheden worden de grote en kleine kanten van de mensen vaak nog uitvergroot, niet in het minst doordat sommigen in de clandestiniteit een vorm van (doorgaans tijdelijke) paranoia gaan ontwikkelen. Eerzucht, liefde en haat, jaloersheid, naijver, wantrouwen en soms ook naïef vertrouwen - al het menselijke is aanwezig in deze microcosmos. De werkelijkheid is m.a.w. spannend en pakkend genoeg om er een goed verhaal mee te schrijven, en dat heeft Eynikel zeker gedaan. Speculaties en wilde veronderstellingen zijn dan niet meer nodig.

Nog een slotopmerking : bepaald storend is de impressionistische bronvermelding. Per hoofdstuk geeft Eynikel wel een literatuurlijst en soms een gedetailleerde en becommentarieerde bronnenopgave, maar op die manier kom je niet te weten wat precies uit welke bron komt, en dat is hier toch heel belangrijk, want juist voor een betwiste figuur als Gaston (ten minste zoals Eynikel hem voorstelt) is het nuttig te weten wie iets over hem zegt en wanneer.

Etienne Verhoeyen